

• DISKUSIA – DISCUSSION •

<https://doi.org/10.31577/SPS.2026-1.5>

MICHAL POLÁK

Prognostický ústav SAV, Centrum psychologických a sociálnych vied,
Slovenská akadémia vied, Bratislava, Slovenská republika

 0009-0003-1333-2362

Regionálne zastúpenie, osobná väzba a pomernosť: príležitosti a nutné kompromisy v rámci volebnej reformy na Slovensku

Regional Representation, Personal Link, and Proportionality: Opportunities and Trade-Offs in Electoral Reform in Slovakia

This article critically examines the ongoing debate and motivations for electoral system reform in Slovakia, with a particular focus on the tension between regional representation and proportionality in parliamentary elections. It provides a detailed analysis of the weaknesses of the current single-district proportional system, highlighting issues such as limited representation for specific regions and weak personal links between voters and MPs. Drawing from comparative politics and social choice theory – including Arrow's and Gibbard-Satterthwaite's theorems – the author evaluates the impact of disproportionality using the Gallagher Index, showing that Slovakia's system consistently produces above-average disproportionality despite constitutional commitments to proportionality. The paper argues that majority-based systems do not inherently guarantee meaningful regional representation and that Slovakia's five-percent parliamentary threshold exacerbates the problem of wasted votes and strategic voting. The author proposes a reform model inspired by mixed-member proportional systems, combining regional districts with mechanisms that maintain proportionality and minimize wasted votes. The suggested solution outlines measurable targets for electoral disproportionality and discusses practical constraints on reform implementation, aiming to provide both an analytical framework for future debate and concrete criteria for evaluating proposals to the Slovak electoral system.

Keywords: elections, electoral system, electoral reform, Gallagher index, social choice theory, Mixed Member Proportional, Condorcet, Slovakia

Úvod

V rámci politickej praxe i odborného diskurzu sa na Slovensku od roku 1989 pravidelne znovu objavuje téma volebného systému, respektíve volebnej reformy. V posledných rokoch oživila túto debatu najmä vládna strana Hlas-SD, pôvodne s predstavou, „aby každý okres mal v Národnej rade Slovenskej republiky svojho zástupcu“ (Hlas-SD 2023), neskôr v súlade s vyjadreniami súčasného štátneho tajomníka Ministerstva vnútra SR M. Kaliňáka o potrebe mať „toľko volebných obvodov pre parlamentné voľby, koľko máme krajov“ (Kaliňák 2022).

Návrhy reformy reflektujú opakovane vystupujúcu nespokojnosť časti verejnosti s regionálnym zastúpením v Národnej rade Slovenskej republiky (Kaliňák 2022; Hlas-SD 2023; Domin 2025), respektíve slabou osobnou väzbou poslancov na voličov v jednotlivých regiónoch¹. V slovenskej verejnej diskusii však len zriedkavo zaznievajú poznatky z teórie spoločenskej voľby² a komparatívnej politológie, ktoré by mohli pri formulovaní efektívnych riešení napomôcť.

Odborná diskusia o téme volebnej reformy na Slovensku síce dlhodobo prebieha, no jej ťažisko leží najmä v empirickom opise dôsledkov existujúceho systému a v modelovaní parciálnych zmien jeho parametrov. Madleňák (2017) analyzuje regionálnu politickú reprezentáciu v podmienkach jedného celoštátneho obvodu³ a ukazuje výraznú nadreprezentáciu Bratislavského kraja a ďalších metropolitných priestorov, zatiaľ čo Charvát (2016b) kvantitatívne zachytáva napätie medzi proporcionalitou stranického zastúpenia a teritoriálnou reprezentáciou regiónov v slovenských parlamentných voľbách. Kerekeš, Pink a Šedo (2019) zároveň ukazujú, že malé zásahy do počtu obvodov alebo do vzorca prepočítavania samé o sebe nemusia viesť ani k želanému posilneniu akcieschopnosti vládnutia, ani k zásadnej redukcii fragmentácie stranického systému. Báboš a Világi (2019) zasa v experimentálnom rámci upozorňujú, že personalizovanejšie pravidlá môžu meniť incentívy voličov a strán bez toho, aby automaticky zničili proporcionalitu.

Predkladaný text na tieto zistenia nadväzuje, ale posúva diskusiu z empirickej roviny do viac analytickej perspektívy, s cieľom definovať rámec pre hodnotenie navrhovaných zmien a načrtnúť kritériá, ktorými by sa debata o podobách slovenského volebného systému mohla riadiť. I keď ide o návrh konkrétneho „ideálneho riešenia“, už z jeho povahy sa dá očakávať, že skutočný politický vývoj pôjde svojou vlastnou cestou – ak totiž k zmene volebného systému dôjde, pôjde o výslednicu pôsobenia reálnych politických síl, nie o výsledok akademickej debaty. Článok si teda nestavia za cieľ presadiť konkrétny ideálny typ volebného systému, ako použiť tento konkrétny návrh na rozpoznanie mantinelov, v ktorých sa slovenská diskusia implicitne v každom prípade musí pohybovať.

¹ V tomto texte sa „región“ používa predovšetkým v sociálno-politickom zmysle ako označenie územnej komunity s vlastnými záujmami a identitou – ktorá sa v niektorých kontextoch môže, ale v iných nemusí stotožňovať s odkazom na konkrétne územno-správne členenie Slovenska. „Zastúpenie regiónov“ teda môže predstavovať – tak, ako v prípade vyjadrení predstaviteľov Hlasu-SD – odkaz na konkrétne kraje. V samotnej argumentácii tohto článku ho však možno chápať širšie ako vyjadrenie záujmov spomínaných územných komunít, ktorých počet nemusí byť, a vo všeobecnosti ani nebude, totožný s počtom krajov či okresov.

² Čiastočnou výnimkou je Charvát (2011) – vid' nižšie.

³ Na tomto mieste a v ďalšom texte sa „obvod“ a „volebný obvod“ používajú ako voľne zameniteľné synonymá.

Použitie teórie spoločenskej voľby v tomto texte teda nepredstavuje odklon od stredo-európskej diskusie o volebnom dizajne, ale jej špecifické rozvinutie pomerne málo využívaným smerom. Charvát (2011), ktorý sa ako jeden z pomerne obmedzeného počtu autorov touto teóriou zaoberá, napríklad tiež využíva jej normatívne nástroje (respektíve pojmy Rawlsovej teórie spravodlivosti) na vysvetlenie empirického správania politických aktérov v česko-slovenskom priestore v r. 1989-1990. Výber volebných pravidiel v priebehu post-komunistickej transformácie pritom napokon charakterizuje ako proces strategického vyjednávania aktérov v situácii neistoty, v ktorom sa stretávajú preferencie, riziká a očakávania budúcich dôsledkov. V konečnom dôsledku teda opäť ide o orientáciu na empirickú prax, nie rozvíjanie normatívneho pohľadu na vývoj volebného systému.

Z nášho pohľadu však nie je volebná reforma charakterizovaná iba skúmaním jej konkrétnych praktických dopadov, ale predovšetkým problém inštitucionalizácie kompromisu medzi viacerými navzájom nie úplne zlučiteľnými hodnotami. Práve preto sa predkladaný text nesnaží odhadovať možné dôsledky jednej či druhej parciálnej úpravy, ale explicitne pomenovať kritériá, podľa ktorých možno reformné návrhy porovnávať.

Motivácie pre reformu

Ako už bolo naznačené, motiváciou pre návrhy volebnej reformy je najmä pretrvávajúci problém nedostatočného zastúpenia regiónov, respektíve slabej väzby poslancov k svojim voličom. Volebný systém je na Slovensku od roku 1998 postavený na modeli jedného volebného obvodu. Ten síce aspoň teoreticky umožňuje vysokú proporcionalitu výsledného rozdelenia mandátov medzi politické strany, avšak zároveň vedie k vysokej centralizácii politického života. O miestach v parlamente rozhoduje v prvom slede vnútorné „sito“ výberu kandidátov jednotlivých politických strán, ktoré bývajú na Slovensku väčšinou sústredené okolo úzkeho kruhu rozhodujúcich osobností.

Jedným z dôsledkov tohto centralizovaného spôsobu rozhodovania je výrazné oslabenie regionálneho zastúpenia. Volič v Košiciach či v Nitre je málokedy zastúpený v parlamente kandidátom z vlastného regiónu, čo môže vyvolávať pocit politickej odcudzenosti a prispievať ku kríze dôvery vo verejné inštitúcie.

Problematizácia tohto spôsobu rozdeľovania mandátov z centrálnej bratislavskej úrovne možno podporiť výsledkami domáceho empirického výskumu. Madleňák (2017) na základe analýzy potenciálnej a reálnej politickej reprezentácie regiónov v parlamentných voľbách 2016 identifikuje nielen dominanciu Bratislavy a ďalších metropolitných priestorov, ale aj širšiu dichotómiu medzi nadpriemerne reprezentovaným severozápadom a podpriemerne zastúpeným juhovýchodom Slovenska. Charvát (2016b) podobne ukazuje, že súčasný model jedného obvodu síce podporuje vysokú proporcionalitu rozdelenia mandátov medzi strany, no zároveň vytvára disproporcie v teritoriálnom zastúpení, pričom Bratislavský kraj je výrazne nadreprezentovaný. Tieto zistenia sú dôležité aj pre normatívnu diskusiu: problémom slovenského systému nie je iba abstraktná otázka „spravodlivosti“, ale aj konkrétny priestorový vzorec politického zvýhodnenia a znevýhodnenia regiónov.

Druhým, nemenej závažným problematickým aspektom súčasného jediného volebného obvodu je slabá osobná väzba medzi voličmi a poslancami. Kým v anglosaských väčšinových systémoch je kandidát neoddeliteľne viazaný na konkrétny volebný obvod, na Slovensku volič hlasuje za kandidáta umiestneného na celoštátnej kandidátnej listine bez priamej väzby na lokálny problém či komunitu. Výsledkom je absencia priamych kontaktov medzi voličom a jeho zástupcom, čím sa oslabuje možnosť účinného presadzovania špecifických regionálnych záujmov.

Teoretické východiská volebnej reformy

Štúdiá volebných systémov predstavuje jednu z klasických tém politickej teórie, pričom jej interdisciplinárny charakter zahŕňa komparatívnu politológiu, inštitucionálnu analýzu i matematiku. V rámci tohto článku budeme vychádzať predovšetkým z teórie spoločenskej voľby (Social Choice Theory), ktorá je postavená na normatívno-analytickom prístupe k tejto téme.⁴

Základným výsledkom spomínanej teórie je Arrowova veta o nemožnosti (Arrow's Impossibility Theorem), ktorá predstavuje jednu z najpozoruhodnejších matematických analýz demokratického rozhodovania. Arrow (2012 [1951]) dokázal, že neexistuje žiadny agregáčny mechanizmus spoločenských preferencií, ktorý by nebol diktátorský a súčasne by spĺňal štyri zdanlivo neproblematické požiadavky: (1) univerzalitu (možnosť zoradiť ľubovoľný súbor alternatív), (2) Paretovu efektívnosť (ak všetci preferujú A pred B, spoločenská preferencia musí tiež byť v prospech A pred B), (3) tranzitivnosť (ak spoločnosť preferuje A pred B, a zároveň preferuje B pred C, potom preferuje aj A pred C), a (4) nezávislosť od irelevantných alternatív (preferencia medzi A a B by nemala závisieť od prítomnosti či neprítomnosti tretej alternatívy C). Ak tieto štyri kritériá platia, jediným možným mechanizmom je diktatúra – situácia, kde rozhodnutie jedného jednotlivca určuje výsledok pre všetkých.

Tento výsledok má však v skutočnosti pomerne obmedzenú platnosť pre návrh volebných systémov, keďže sa vzťahuje na usporiadanie spoločenských preferencií medzi jednotlivými alternatívami – nie priamo na parlamentné voľby, kde cieľom nie je zoradiť kandidátov podľa preferencií, ale vybrať reprezentatívne zhromaždenie. V kontexte volieb je relevantnejších viacero ďalších „nemožnostných“ výsledkov, ktoré sa zaoberajú konkrétnymi vlastnosťami volebných mechanizmov.

Osobitne relevantná je Gibbardova-Satterthwaiteova veta o nemožnosti stratégiევzdornosti (strategyproofness), ktorá bola dokázaná nezávisle oboma autormi v začiatkom 70. rokov (Gibbard 1973; Satterthwaite 1975). Táto veta hovorí, že každý volebný mechanizmus, ktorý spĺňa

⁴ Na okraj diskusie o tradícii teórie spoločenskej voľby je vhodné poznamenať, že táto tradícia nespadá pod štandardnú pozitivistickú šablónu komparatívnej politológie. Arrowova veta o nemožnosti nemá výskumnú otázku, metodiku, či dáta v pozitivistickom zmysle, rovnako ako ju nemá ani Gibbardova-Satterthwaiteova veta a ďalšie významné práce v rámci tejto teórie. Nie je to však ani potrebné. Dokonca ani len tendencia podliehať „závisť fyzike“ (*physics envy*) by spoločenské vedy nemala viesť k ignorovaniu faktu, že práve v rámci fyziky existuje očividná deľba práce medzi fyzikou teoretickou a fyzikou experimentálnou. Hoci samozrejme nie je vylúčené, že širší tím autorov pokrýva v rámci jedného výskumného projektu obe oblasti, nie je to ani nevyhnutné. Bez čisto teoretickej práce by za dnešným stavom poznania bola ďaleko zaostala tak fyzika, ako aj politológia.

tri podmienky – (1) nie je diktátorský, (2) má aspoň tri možné výsledky a (3) je determinovaný hlasmi voličov – je zraniteľný voči strategickému hlasovaniu. Inými slovami, vždy existujú situácie, v ktorých voličovi prospeje, ak nepovie pravdu o svojich skutočných preferenciách.

Arrowov výsledok predpokladá nezávislosť od irelevantných alternatív (IIA) ako základné kritérium racionality kolektívneho rozhodovania. To je však nielen príliš náročná požiadavka, ako jeho veta ukazuje, ale aj požiadavka príliš silná z hľadiska demokratickej deliberácie. „Irrelevantnosť“ alternatív totiž nemusí byť vlastnosťou, ktorá je daná apriori – môže byť až výsledkom spoločenského zvažovania a verejnej diskusie. V tomto zmysle nie je vždy racionálne IIA požadovať, pretože ignoruje dynamický a komunikatívny charakter demokratického procesu.

Gibbardova-Satterthwaiteova veta zase predpokladá, že ideálnym stavom je, keď voliči pravdivo vyjavujú svoje preferencie prostredníctvom hlasovania. Neschopnosť systému úplne zabrániť strategickému správaniu zo strany voličov však nie je nutne to najpodstatnejšie, čo by sme mali od volebného systému vyžadovať. Oveľa dôležitejšia je jeho schopnosť odolávať manipulácii zo strany kandidátov či politických strán – teda schopnosť zabrániť situáciám, keď aktéri zámerne vstupujú do súťaže nie preto, aby vyhrali, ale aby zmenili výsledok volieb v prospech iného kandidáta.

Pokiaľ ide o komparatívnu politológiu a implementáciu rôznych volebných systémov v praxi, klasická Duvergerova práca (1954) opisuje mechanické a psychologické účinky volebných pravidiel, najmä v jednomandátových obvodoch s pluralitným hlasovaním, ktoré tlačia súťaž k dvojstraníctvu a podporujú strategické hlasovanie voličov. Aj v pomerných systémoch pritom vstupné prahy zvyšujú podiel prepadnutých hlasov a môžu obmedzovať reprezentáciu menších formácií, čo je významné pre hodnotenie proporcionality.⁵ Tieto dynamiky sú kľúčové pri posudzovaní kompromisov medzi proporcionalitou, efektívnosťou rozhodovania a inklúziou rôznych záujmov.

Významné miesto v literatúre zaujímajú aj porovnávacie štúdie venujúce sa alternatívnym modelom – najmä systém jedného prenosného hlasu (Single Transferable Vote – STV) a zmiešané pomerné systémy (Mixed Member Proportional – MMP). Klasická práca zostavená Shugartom a Wattenbergom (1995) vytvorila základnú typológiu systémov MMP, zameranú na ich dvojaký charakter: výber miestnych zástupcov a dodatočných mandátov z kandidátnych listín strán, čo má spoločne zabezpečiť lokalitu zastúpenia a zároveň celkovú pomernosť. Štúdie zahŕňajúce okrem iného praktickú implementáciu STV v Írsku (Farrell, 2011) či MMP v Nemecku (Pukelsheim, 2014) a na Novom Zélande (Nagel, 2014) dokumentujú výhody a limity týchto prístupov.

Pokiaľ ide o politické podmienky reformy volebných systémov, literatúra dominuje prístupu racionálnej voľby, ktorý zdôrazňuje význam stranického záujmu a straníckej kalkulácie v dvojstupňovej hre. Renwick (2010) rozlišuje medzi reformami navedenými elitou (elite majority imposition) a reformami podporovanými širokou verejnosťou, pričom prvé často slúžia na manipuláciu volebných výsledkov. Alternatívne kultúrne teórie zdôrazňujú úlohu verejnej nespokoj-

⁵ V tomto texte sa výrazy „pomernosť“ a „proporcionalita“ (resp. „disproporcionalita“ a „nepomernosť“) používajú ako voľne zameniteľné synonymá; prvý vychádza zo zavedenej slovenskej terminológie, vrátane textu Ústavy SR, kým druhý z medzinárodnej odbornej literatúry.

nosti a nedostatku legitimacy ako katalyzátora tlaku na zmenu volebných pravidiel (Norris 2011). V stredoeurópskom kontexte, vrátane Slovenska, analýzy volebných reforiem v post-tranzitívnom období ukazujú, že procesy zmeny boli ovplyvnené kombináciou stranícko-politických záujmov a regionálnych špecifik (Charvát 2016). Domácia literatúra zároveň naznačuje, že samotná existencia viacerých obvodov ešte automaticky nevyrieši všetky problémy, ktoré sa s reformou spájajú. Charvát (2016) ukazuje, že je možné uvažovať aj o takých úpravách pomerného systému, ktoré by zlepšili teritoriálnu reprezentáciu bez úplného opustenia proporcionality, zatiaľ čo Kerekeš, Pink a Šed'ó (2019) pri modelových prepočtoch slovenských volieb dochádzajú k záveru, že malé reformy spravidla neprinášajú dramatickú zmenu vo fragmentácii systému a výraznejšie efekty nastupujú až pri kombinácii viacerých zásahov. Z toho vyplýva dôležitá implikácia: ak je cieľom súčasne posilniť regionálne zastúpenie, zachovať primeranú proporcionalitu a obmedziť nežiaduce systémové dôsledky, nestačí sledovať iba jednu dimenziu reformy. Aj preto je vhodnejšie uvažovať o reforme ako o probléme viacrozmernej inštitucionálnej voľby než ako o jednoduchom prepnutí z „jedného modelu“ na „druhý model“.

Protikladný vzťah väčšinového systému a regionálneho zastúpenia

Hneď na začiatku vecnej diskusie je potrebné zdôrazniť, že obe vyššie spomínané dimenzie motivujúce reformu – regionálne zastúpenie a osobná väzba – sú síce úzko prepojené, ale nie identické. Ako ukazuje skúsenosť práve z anglosaských krajín, opakovane sa vyskytujúca predstava, že väčšinový systém je akousi zárukou zastúpenia regiónov, je prudko mylná. Väčšinový systém síce vytvára silnú osobnú väzbu, keďže umožňuje voličom v konkrétnom volebnom obvode, aby sa s požiadavkami o riešenie svojich problémov obracali na „svojho“ poslanca. Avšak tento poslanec v dôsledku povahy systému v drvivej väčšine prípadov nie je reprezentatívnym zástupcom daného regiónu. Naopak – napriek pomenovaniu systému v skutočnosti postačuje na zvolenie poslanca v danom obvode nie väčšina (majorita), ale *najväčšia časť* (pluralita) odovzdaných hlasov. Až na vzácne výnimky to logicky vedie k dôsledku, že daný poslanec je v skutočnosti zvolený *menšinou* regionálnych hlasov – väčšina je totiž odovzdaná jeho oponentom, a dôvodom jeho zvolenia je iba fakt, že táto väčšina je rozdelená práve medzi viacerých oponentov.⁶

Z uvedeného vyplýva že samotný pojem „väčšinový systém“ je analyticky nepresný a primeranejšie by bolo nazývať ho korektne „pluralitný systém“. Vzhľadom na to, že daný pojem je zavedený *terminus technicus*, budeme v ďalšom texte hovoriť kompromisne o „väčšinovom (pluralitnom) systéme“.

⁶ Ak je vo volebnom obvode v voličov a n kandidátov, potom zvíťaziť je možné už s $(v/n)+1$ hlasmi. Z toho vyplýva, že až počet $v - (v/n) - 1$ voličov môže hlasovať za iných kandidátov, ako víťazného. Inými slovami, počet voličov, ktorí sú de facto nezastúpení, môže byť $(vn - v - n)/n = (v(n - 1)/n) - 1$. Podiel nezastúpených voličov na celom voličstve teda môže byť približne $(n-1)/n$ - takže už pri troch kandidátoch je možné, že takmer plné dve tretiny voličov hlasujú za víťazových protikandidátov; pri štyroch kandidátoch to môžu byť tri štvrtiny, pri piatich štyri pätiny, atď. Čím je kandidátov viac, tým väčšie percento „prepadnutých“ hlasov hrozí.

Z toho je však evidentné, že ak je účelom volebnej reformy zlepšiť zastúpenie regiónov, potom je väčšinový (pluralitný) volebný systém na tento účel vrcholne nevhodným prostriedkom. Prax anglosaských krajín v skutočnosti ukazuje, že veľká väčšina obyvateľstva jednotlivých regiónov je v skutočnosti nezastúpená. A dokonca aj čo sa týka osobnej väzby jednotlivého poslanca s jeho voličmi, vzhľadom na to, že každý hlas neodovzdaný víťazovi de facto „prepadá“, vznik tejto osobnej väzby je komplikovaný faktom, že väčšinu voličov v danom obvode zastupuje predstaviteľ strany, ktorú táto väčšina nevolila.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že väčšinový (pluralitný) systém úlohu reprezentovať regióny v skutočnosti neplní – v drvivej väčšine prípadov je totiž väčšina z obyvateľov každého regiónu bez zastúpenia. Keďže takýto systém je zo svojej povahy doslova lokálne nereprezentatívny, zavádzať ho by bolo proti prinajmenšom jednej z motivácií pre uskutočnenie reformy. Aj keď teda osobná väzba medzi poslanca s voličmi je žiaducou vlastnosťou, je zároveň potrebné dosiahnuť reprezentatívnosť na úrovni regiónu – čo v konečnom dôsledku znamená nutnosť zachovať pomernosť.

Skutočná miera pomernosti slovenského volebného systému

Hoci je pomernosť zakotvená dokonca v Ústave Slovenskej republiky, je otázne, do akej miery ju skutočne volebný systém napĺňa. Kým totiž jeden volebný obvod a spôsob pridelenia mandátov modifikovanou Hagenbach-Bischoffovou metódou (metódou najväčšieho zostatku) samé o sebe pomerné sú, toto nie sú jediné faktory, ktoré v konečnom dôsledku pomernosť ovplyvňujú – rovnako, ako existencia progresívnej dane z príjmu nemusí nutne znamenať, že daňový systém je progresívny ako celok.

Široko používaným meradlom odchýliek od pomernosti je Gallagherov index (ďalej Gallagherov index alebo GI), v literatúre označovaný aj ako Gallagherov index nepomernosti (Gallagher Index of Disproportionality) alebo index najmenších štvorcov (LSq)⁷. Samotný jeho pôvodca k slovenskému volebnému systému v celosvetovom prehľade hodnôt tohto indexu uvádza:

„Na Slovensku sa kreslá pridelujú prostredníctvom jedného veľkého celoštátneho volebného obvodu, ktorý má potenciál produkovať vysoko proporcionálne výsledky, podobne ako v Juhoafrickej republike. Hlavným dôvodom, prečo však slovenské voľby veľmi proporcionálne výsledky neprinášajú, sú relatívne vysoké prahy (5 percent pre strany a 7 percent pre aliancie) spolu

⁷ V politologickej literatúre sa na meranie volebnej disproporcionality štandardne využíva viacero indexov, napr. vrátane Loosemore-Hanbyho, Raeho či Sainte-Laguého indexu (bližšie k porovnaniu pozri napr. Gallagher 1991). Pre účely tohto textu však pracujeme primárne s Gallagherovým indexom najmä z toho dôvodu, že vďaka matematickému umocňovaniu rozdielov medzi podielom hlasov a podielom mandátov citlivejšie penalizuje veľké odchýlky v zastúpení jednotlivých strán, kým voči drobným (často len matematicky nevyhnutným zaokrúhľovacím) odchýlkam je tolerantnejší. Táto vlastnosť je pre analyzovaný problém kľúčová, a to tak pri hodnotení súčasného slovenského systému (kde prepadnutie strán tesne pod 5 % prahom vytvára masívne individuálne disproporcie), ako aj pri navrhovanom zmiešanom systéme, kde je hlavným rizikom nepomernosti práve vznik veľkej odchýlky u jedného politického subjektu v dôsledku nadmerného počtu „previsajúcich“ mandátov.

s voličskou neistotou ohľadom toho, ktoré strany sa cez prah dostanú. V roku 2023 napríklad jedna z kandidujúcich strán získala 4,8 percenta hlasov a iná 4,4 percenta, a v dôsledku toho im možnosť získať kreslá tesne ušla. Stranám, ktoré nezískali žiadne kreslá, pretože sa nedostali cez prah, bolo celkovo odovzdaných až 16,7 percenta hlasov.⁸

V literatúre komparatívnych volebných systémov neexistuje konsenzuálny pohľad na to, aká výška Gallagherovho indexu označuje skutočne pomerné systémy. Rozsiahle empirické práce, ako napríklad Lijphart (1994) však naznačujú, že dobre zavedené systémy pomerného zastúpenia v Európe, ako napríklad holandský, švédsky alebo dánsky, konzistentne dosahujú skóre pod GI=5.

Ako vyplýva z tabuľky č. 1, kde sú vypočítané výšky GI pre slovenské voľby od r. 1990, ako aj z grafu č. 1, kde sú tieto hodnoty znázornené graficky, slovenský volebný systém vo svojich výsledkoch v skutočnosti osciluje medzi pomernosťou a disproporcionalitou.

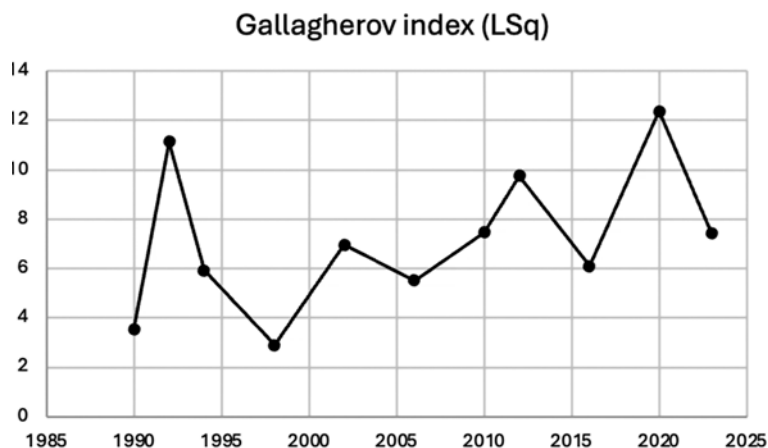
Tabuľka č. 1: Číselné hodnoty Gallagherovho indexu pre voľby do NR SR od roku 1990

Rok volieb	Gallagherov index
1990	3,54
1992	11,15
1994	5,94
1998	2,90
2002	6,97
2006	5,53
2010	7,46
2012	9,77
2016	6,10
2020	12,37
2023	7,44

Zdroj: Gallagher, M. „Election indices“

https://www.tcd.ie/Political_Science/about/people/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf

⁸ „In Slovakia, seats are awarded on the basis of one large nationwide constituency, which has the potential to produce highly proportional outcomes, as in South Africa. The main reason why Slovakian elections do not, however, deliver very proportional outcomes is that thresholds are relatively high (5 per cent for parties and 7 per cent for alliances), coupled with voters' uncertainty as to which parties will reach the threshold. In 2023, for example, one party won 4.8 per cent of the votes and another won 4.4 per cent, thus narrowly missing out on qualifying for seats. Altogether, 16.7 per cent of the votes were cast for parties that won no seats because they failed to reach the threshold.“ (Gallagher 2025)

Graf č. 1: Grafické znázornenie hodnôt Gallagherovho indexu pre voľby do NR SR od roku 1990

Zdroj: Vlastný graf autora na základe dát Gallagher, M. „Election indices“

https://www.tcd.ie/Political_Science/about/people/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf

Priemerná hodnota Gallagherovho indexu na základe týchto dát je po zaokrúhlení na dve desatinné miesta 7,20, kým medián vychádza ako 6,97. Na krajinu, ktorej ústava v článku 74 ods. 1 deklaruje, že „[p]oslanci sú volení vo všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním podľa zásad pomerného zastúpenia“, sú to skutočne dosť vysoké hodnoty.

Na účely návrhu volebnej reformy, ktorá je vo svojej podstate normatívnym projektom, sa jednoduchý historický priemer z tohto dôvodu veľmi nehodí. Štandardnou praxou je používať štatistické metódy, ktoré sú odolné voči odľahlým hodnotám (outliers), aké sú zjavné v rokoch 1992, 2012, alebo 2020. Tieto voľby, pri ktorých „prepadlo“ značné množstvo hlasov, by pre „normálnu“ politickú súťaž v pomernom systéme nemali byť určujúce.

Ak tieto odľahlé body z porovnania vylúčime, dostaneme pre priemer hodnotu 5,99 a pre medián 6,02. Tým pádom sa ako historicky odôvodniteľný cieľ reformy javí vybudovať systém, ktorý bude garantovať výšku Gallagherovho indexu najviac 6,0.

Možno však zájsť ešte ďalej – keďže cieľom je vytýčiť hranice ideálneho systému, mohli by sme si hodnotu $GI = 6$ určiť nie ako cieľ, ale ako hraničnú hodnotu pre stanovenie cieľa. Inými slovami, vylúčiť z dátového súboru ako odľahlé body všetky výsledky nad $GI = 6$. Za takýchto okolností by sme dostali priemer 4,48 a medián 4,53. Ako „ideálny cieľ“ by sa preto dala stanoviť hodnota $GI=4,5$.

Táto hodnota by už predstavovala „dosiahnuteľnú dokonalosť“ – teda priemer v najlepších rokoch fungovania doterajšieho volebného systému. Udržať index pod takýmito stropmi by zároveň znamenalo vylepšiť jeho fungovanie tak, aby sa priblížil európskemu priemeru.

Bez ohľadu na zvolenú výšku indexu je potrebné podotknúť, že v záujme vyváženého kompromisu medzi jednotlivými žiaducimi vlastnosťami volebného systému je dôležité s *nejakou* výškou tohto indexu ako konkrétnym indikátorom pomernosti pracovať.

Efekt prepadnutých hlasov a problematika strategického hlasovania

Existencia prepadnutých hlasov sa síce v rámci súčasného slovenského systému zaužívala ako akýsi prírodný zákon, ale ide pravdaže len o konvenciu – o dôsledok politického rozhodnutia zaviesť päťpercentnú hranicu na vstup do parlamentu. Táto hranica, hoci má svoje zdôvodnenie v potrebe zabezpečiť stabilitu vládnutia a obmedziť nadmernú fragmentáciu, má zároveň výrazné negatívne dôsledky pre kvalitu demokratickej reprezentácie.

Ako bolo povedané, päťpercentná hranica má silný negatívny vplyv na pomernosť volebných výsledkov, a to aj napriek existencii jedného celoštátneho volebného obvodu, ktorý by inak mal pôsobiť v prospech proporcionality.

Päťpercentná hranica je navyše priamou motiváciou k strategickému hlasovaniu voličov – k odklonu od strán, ktoré „nemajú šancu“ prekročiť hranicu vstupu do parlamentu. Tento typ správania, kedy voliči hlasujú odlišne od svojej skutočnej preferencie z obavy, že ich hlasy prepadnú, nie je nijako prirodzený ani žiaduci. Naopak, v teórii spoločenskej voľby sa strategické hlasovanie považuje za jeden z kľúčových problémov, ktorý môže volebný systém vyvolávať, a jeho eliminácia patrí medzi ústredné kritériá hodnotenia kvality volebných mechanizmov.

Pritom ide o celkom zjavný zdroj „demokratickej dezilúzie“, keďže snaha vyhnúť sa prepadnutým hlasom je zrkadlovým obrazom vnímanej nutnosti voliť „menšie zlo“ namiesto skutočnej preferencie. Vnútny konflikt medzi touto vnímanou nutnosťou voliť „menšie zlo“ a vlastnými preferenciami je jedným z najvypuklejších problémov demokratickej kultúry nielen na Slovensku. Tento konflikt vedie k systematickému skresľovaniu volebného správania, znižuje dôveru v demokratický proces a prispieva k pocitu odcudzenia voličov od politického systému. Volebná reforma by preto mala hľadať spôsoby, ako tento konflikt zmierniť – a to nielen zavedením proporcionálneho komponentu, ale aj voľbou volebných metód, ktoré sú menej náchylné na strategickú manipuláciu.

Teória spoločenskej voľby a problém strategickej manipulativnosti

Ako už bolo povedané vyššie, v rámci teórie spoločenskej voľby je známe, že Arrowova veta o nemožnosti sa na volebný systém do parlamentu nevzťahuje; že predpoklad „nezávislosti od irelevantných alternatív“ je príliš silný, a že Gibbardov-Satterthwaitov koncept stratégiévzdornosti sa vzťahuje na správanie jednotlivých voličov – nie na manipulativnosť zo strany kandidátov či strán.

Z týchto faktov vyvodzujeme, že kľúčovými kritériami pri hodnotení volebných systémov nemôže byť ani IIA, ani stratégiévzdornosť, ktoré sú tak či onak nedosiahnuteľné v absolútnej forme. Namiesto toho by sme sa mali zamerať na robustnosť voči manipuláciám, najmä v klasickom prípade tzv. „kazisvetských kandidátúr“ (Spoiler Candidacies) – situácií, keď tretí kandidát vstupuje do volieb a rozdeľuje hlasy podobne zmýšľajúcich voličov, čím neúmyselne (alebo úmyselne) pomôže vyhrať kandidátovi s najvzdialenejšími názormi.

Na druhej strane by kritériom mala byť aj odolnosť voči „zradám na obľúbencoch“ (Favourite Betrayal), čo je odborný názov pre situáciu, kedy sa volič cíti nútený vzdať sa možnosti voliť

svoju skutočne preferovanú možnosť, len aby zabránil výhre „väčšieho zla“. Túto vlastnosť spĺňajú len niektoré volebné metódy – medzi nimi práve condorcetovské metódy, ktoré navrhujeme v tejto práci. Volebný systém by mal minimalizovať tlak na voličov, aby konali proti vlastným preferenciám, a to je presne to, čo sa snažíme dosiahnuť kombináciou pomerného zastúpenia s condorcetovskými metódami počítania hlasov v obvodoch s priamou voľbou.

Žiaduce charakteristiky volebného systému

Na základe predchádzajúcej analýzy môžeme formulovať zoznam charakteristík, ktoré by mal spĺňať volebný systém vhodný pre slovenské podmienky. Tieto kritériá vychádzajú jednak z ústavného imperatívu pomernosti, jednak z praktických požiadaviek na kvalitu demokratickej reprezentácie, a jednak zo zistení teórie spoločenskej voľby:

- pomernosť – zabezpečenie, aby zloženie parlamentu zodpovedalo rozloženiu preferencií voličov, s primerane stanovenou cieľovou hodnotou Gallagherovho indexu G^* ;
- regionálne zastúpenie – zabezpečenie, aby rôzne regióny Slovenska mali v parlamente zastúpenie úmerné svojej veľkosti;
- osobná väzba jednotlivého zastupiteľa s voličmi – vytvorenie podmienok pre vznik priameho vzťahu medzi voličmi a konkrétnymi poslancami prostredníctvom jednomandátových obvodov;
- odolnosť voči manipulácii – minimalizácia možností pre „kazisvetské kandidatúry“ a iné formy strategického ovplyvňovania výsledkov zo strany kandidátov či strán;
- minimalizácia počtu prepadnutých hlasov – zníženie podielu hlasov, ktoré sa nepremietnu do parlamentného zastúpenia;
- minimalizácia vnímanej povinnosti voliť „menšie zlo“ – systém by mal odolávať „zradám na obľúbencoch“ a umožniť voličom vyjadriť svoje skutočné preferencie.

Tieto kritériá sú v určitom napätí – nie všetky je možné optimalizovať súčasne. Cieľom návrhu je nájsť riešenie, ktoré poskytuje čo najlepší kompromis medzi týmito niekedy protirečivými požiadavkami.

Návrh možného riešenia

Pri hľadaní vhodného volebného systému prichádzajú do úvahy viaceré alternatívy. Jednou z nich je systém prenosného hlasu (Single Transferable Vote, STV), ktorý v mnohých krajinách funguje pomerne úspešne. STV umožňuje voličom zoradiť kandidátov podľa preferencií a prebytočné hlasy úspešných kandidátov, ako aj hlasy neúspešných kandidátov, sa prenášajú k ďalším preferovaným možnostiam. Tento systém má nepochybné výhody – zaručuje určitú mieru pomernosti aj v rámci viacmandátových obvodov a umožňuje vyjadriť jemnejšie preferencie.

STV však nie je celkom odolný voči manipulácii v tom zmysle, v akom sme ju definovali vyššie. Konkrétne nie je imúnny voči problému „zradám na obľúbencoch“ – v určitých konfi-

guráciách môže voličovi prospieť, ak radšej umiestni svojho skutočne preferovaného kandidáta na nižšie miesto, aby zabránil výhre nežiaduceho kandidáta. Navyše, STV sa zvyčajne uplatňuje vo viacmandátových obvodoch, čo sťažuje vytváranie priamej osobnej väzby medzi voličom a konkrétnym zastupiteľom.

Za teoreticky ideálnu alternatívu sa dnes často označuje *zmiešaný pomerný systém* (Mixed Member Proportional system, MMP), ktorý kombinuje výhody pomerného zastúpenia s výhodami jednomandátových obvodov (Shugart and Wattenberg 2001). Tento systém bol úspešne zavedený v Nemecku po druhej svetovej vojne a neskôr prevzatý aj v Novom Zélande a ďalších krajinách.

V klasickej podobe MMP majú voliči *dva hlasy*: prvý hlas odovzdávajú za stranu (respektíve kandidátnu listinu), druhý hlas za konkrétneho miestneho poslanca vo svojom obvode. Stranícke hlasy v zásade determinujú celkové zloženie parlamentu – strany získavajú kreslá úmerne k počtu získaných hlasov. Miestne hlasy potom určujú, ktorí konkrétni kandidáti z jednotlivých strán obsadia tieto kreslá.⁹

Parlament je následne zložený z dvoch rôznych typov poslancov, avšak v jednej spoločnej komore – aby bolo možné zachovať do želanej miery pomernosť. Konkrétne ide jednak o priamo volených poslancov v jednotlivých regionálnych obvodoch; a jednak o „dodatočných“ (top-up) poslancov, ktorých úlohou je práve vyvažovať regionálne zvolené počty tak, aby výsledný počet mandátov pre stranu zodpovedal do prednastavenej miery percentuálnemu výsledku v straníckom hlasovaní¹⁰.

Kľúčovou otázkou v takomto zmiešanom systéme je *spôsob voľby miestneho poslanca* v jednotlivých obvodoch. Prezentovaný návrh odmieta aj na základe argumentov uvedených vyššie tradičný väčšinový (pluralitný) systém, ktorý vedie k vysokej miere prepadnutých hlasov, čím podkopáva regionálne zastúpenie, a zároveň podporuje strategicky manipulatívne hlasovanie. Namiesto toho navrhujeme použitie nejakého typu *preferenčného hlasovania*, pri ktorom voliči priradzujú kandidátom čísla podľa toho, ako vysoko toho-ktorého kandidáta preferujú.

Tento typ hlasovania totiž v prvom slede výrazne prispieva k eliminácii nutkania voliť „menšie zlo“ či riadiť sa pri voľbe obavou z prepadnutia hlasu. Keďže volič má možnosť vyjadriť svoje preferencie v oveľa granularnejšej forme, ako je to pri väčšinovom (pluralitnom) systéme (ale koniec koncov aj pri pomernom systéme s uzavretými alebo polouzavretými kandidátkami), môže pri použití mnohých metód sčítania hlasov pravdivo uviesť tieto svoje preferencie s oveľa väčšou istotou, že svojim preferovaným kandidátom pomôže, a nie uškodí.

„Mnohé metódy sčítania“ neuvádzame náhodou. Preferenčné hlasovanie je totiž konzistentné s viacerými volebnými metódami – kým volebné lístky sa totiž vyplnia týmto jedným spôsobom,

⁹ V záujme zjednodušenia by sa dalo začať aj tak, ako v Nemecku v roku 1949: totiž iba jedným hlasovacím lístkom, na ktorom by sa zoradili kandidáti podľa preferencií, a zo straníckej príslušnosti víťazov by sa vyvodilo percento pre stranu. Dva hlasy by však boli demokratickejšie a umožňovali by voličom granularnejší postup – podporiť nielen vlastného preferovaného kandidáta, ale prostredníctvom stranického hlasu implicitne aj preferovanú koalíciu. Takáto flexibilita je užitočná najmä v situáciách, keď volič uprednostňuje lokálneho kandidáta jednej strany, ale na národnej úrovni preferuje inú stranu alebo koalíciu.

¹⁰ Na tomto mieste a v ďalšom texte označuje výraz „priamo volení“ inštitucionálnu kategóriu mandátov obsadzovaných priamou voľbou a „priamo zvolení“ konkrétne osoby, ktoré v daných voľbách v tejto priamej voľbe zvíťazili.

existuje pomerne veľa rôznych spôsobov, ako tieto volebné lístky spracovať a vybrať na ich základe víťaza.

Ako teoreticky prítiažlivá sa javí najmä možnosť využitia *condorcetovských metód* – konkrétne metód založených na tzv. condorcetovskom doplnení (*Condorcet completion*).

Myšlienka „Condorcetovho víťaza“, ktorú Marquis de Condorcet sformuloval už v 18. storočí, je jednoduchá: ide o takého kandidáta, ktorý by v priamom súboji „jeden na jedného“ vyhral nad každým iným kandidátom. Ak takýto kandidát existuje, má najsilnejší nárok na reprezentáciu, pretože je preferovaný väčšinou voličov v porovnaní s ktorýmkoľvek iným kandidátom.

Condorcetov víťaz však nie vždy existuje – môžu sa vyskytnúť jednak remízy (ktoré sa však môžu objaviť pri mnohých volebných metódach a riešením je v takom prípade jednoducho náhodný výber), ale najmä, čo je zložitejšie, situácie, kedy sú preferencie cyklické (kandidát A je preferovaný pred kandidátom B, kandidát B pred C – ale kandidát C je zase preferovaný pred kandidátom A).

Pre riešenie takýchto situácií boli vyvinuté rôzne metódy tzv. condorcetovského doplnenia (*Condorcet completion*), medzi ktoré patria napríklad *Ranked Pairs* (metóda zoradených párov, Tideman 1987), *Schulzeho metóda* (nazývaná aj metóda ciest, Schulze 2011), alebo *Split Cycle* (metóda rozdelenia cyklov, Holliday and Pacuit 2023). Tieto metódy garantujú, že ak Condorcetov víťaz existuje, bude zvolený, a ak neexistuje, zvolia kandidáta, ktorý je v istom zmysle „najbližšie“ k Condorcetovmu víťazovi – typicky toho, ktorý má najmenší počet alebo najslabších prehiev v priamych porovnaníach.

Praktické aspekty implementácie

Tento návrh síce môže na prvý pohľad pôsobiť zložito, ale z pohľadu voliča je v skutočnosti veľmi jednoduchý. Volič len zoradí kandidátov vo svojom obvode podľa preferencií (napr. označí prvú voľbu, druhú voľbu atď.) a odovzdá hlas za svoju preferovanú stranu. Samotný volič totiž nemusí dopredu jednoznačne porozumieť mechanizmu, akým sa z týchto preferencií určí víťaz – podobne ako dnes voliči nerozumejú presne tomu, ako funguje Hagenbach-Bischoffova kvóta, metóda najvyššieho zvyšku, alebo d'Hondtova metóda. Výhodou však je, že na rozdiel od súčasných metód je condorcetovská porovnávacia matica, ktorá ukazuje výsledné preferencie medzi jednotlivými kandidátmi, pomerne ľahko pochopiteľná po svojom dokončení – a v záujme transparentnosti je dokonca možné v každom volebnom obvode ju aj po voľbách zverejniť (nakoľko je samozrejme z hľadiska označenia hlasujúcich anonymná).

Je síce fakt, že condorcetovské metódy sú výpočtovo časovo náročnejšie než jednoduchý väčšinový (pluralitný) systém, ale pri modernej výpočtovej technike ide o zanedbateľný rozdiel. Spočítanie výsledkov v jednom obvode môže trvať rádovo sekundy, nie hodiny. Navyše stranické hlasy (plus mínus) determinujú celkové zloženie parlamentu, a toto bude zrejme už vo volebnú noc presne rovnako, ako je to teraz – konečné rozdelenie kresiel medzi strany je možné vypočítať takmer okamžite, keďže závisí od odovzdaných hlasovacích lístkov za strany, nie za osoby. Identifikácia konkrétnych víťazov v obvodoch môže trvať o niečo dlhšie, ale to nie je pre celkový výsledok volieb kritické.

Treba poďakovať, že metódy condorcetovského doplnenia sú vlastne „núdzovým riešením“ pre relatívne zriedkavé situácie. Ak existuje Condorcetov víťaz – teda kandidát, ktorý jednoznačne vyhrá pri porovnaní s ktorýmkoľvek iným kandidátom – tento kandidát je automaticky určený za víťaza. Condorcetovské doplnenia sa používajú len v tých pomerne zriedkavých prípadoch, kedy takýto jednoznačný víťaz neexistuje, čo v praxi závisí od počtu kandidátov a rozloženia preferencií. V obvodoch s menším počtom kandidátov alebo s jasným favoritom k potrebe doplnenia nemusí dôjsť vôbec.

Condorcetovské metódy pritom nie sú len teoretickou kuriozitou – Schulzeho metóda je v súčasnosti reálne využívaná napríklad v interných voľbách viacerých európskych politických strán (okrem iného nemeckej a švédskej Pirátskej strany) a medzinárodných organizácií, čo dokumentuje jej praktickú aplikovateľnosť aj mimo akademického prostredia. Aby sme tento mechanizmus a jeho intuitívnosť pre bežného voliča ilustrovali čo najnázornejšie, predstavme si zjednodušený modelový príklad s tromi kandidátmi (A, B, C) a tromi voličmi (1, 2, 3). Voliči na hlasovacom lístku iba jednoducho zoradia kandidátov podľa svojich skutočných preferencií:

Volič 1		Volič 2		Volič 3	
Kandidát	Umiestnenie	Kandidát	Umiestnenie	Kandidát	Umiestnenie
A	1	A	3	A	2
B	3	B	1	B	3
C	2	C	2	C	1

Týmto sa úloha voliča končí. Nepožaduje sa od neho, aby bol schopný sám relevantným spôsobom vypočítať výsledky priamej voľby – rovnako, ako sa od neho neočakáva, že bude schopný vyrátať výsledky v súčasnom systéme. Jeho úloha bola priama a nanajvýš intuitívna. Nemusel taktizovať, ani kalkulovať s prieskumami verejnej mienky. Jednoducho vpísal na volebný lístok svoje preferencie toho, ako by kandidátov umiestnil.

Výpočet výsledkov priamej voľby

Je pravda, že pretaviť tieto voličské hlasy do výsledkov priamej voľby je už náročnejší proces, ako v jednoduchom pomernom, ale i väčšinovom (pluralitnom) systéme. Voličské hlasy sa musia preniesť do vzájomných porovnaní sily preferencií (tzv. Condorcetova matica), ktorá simuluje virtuálne súboje „jeden na jedného“ medzi každou dvojicou kandidátov. V nasledujúcej ilustratívnej takejto matici (Tabuľka č. 2) sa porovnáva, koľko voličov umiestnilo kandidáta X (riadok) pred kandidátom Y (stĺpec) a naopak – teda 2:1 znamená, že dvaja voliči prisúdili na svojich hlasovacích lístkoch vyššie priečky kandidátovi X a jeden volič naopak kandidátovi Y. Zvislým šrafovaním sú označené bunky, v ktorých viac voličov umiestnilo vyššie kandidáta X. Vodorovným šrafovaním sú označené bunky, v ktorých viac voličov umiestnilo vyššie kandidáta Y. Posledný stĺpec obsahuje súčty celkového počtu víťazstiev všetkých kandidátov v týchto simulovaných dvojstranných súbojoch.

Tabuľka č. 2: Condorcetova matica vzájomných porovnaní počtov hlasov

	...preferencie v prospech kandidáta A	...preferencie v prospech kandidáta B	...preferencie v prospech kandidáta C	Celkový počet víťazstiev
Preferencie v prospech kandidáta A verzus...	–	2 : 1	1 : 2	1
Preferencie v prospech kandidáta B verzus...	1 : 2	–	1 : 2	0
Preferencie v prospech kandidáta C verzus...	2 : 1	2 : 1	–	2

Zdroj: vlastná tabuľka autora

Keďže kandidát C si vo vzájomných súbojoch pripísal dve víťazstvá, kandidát A jedno a kandidát B nula, je zrejmé, že zvoleným sa stáva kandidát C. Inými slovami, vyhral kandidát, ktorý bol v tomto jednoduchom príklade preferovaný pred všetkými ostatnými – ako je to aj logické a primerané.

Kým vytvorenie takejto matice by pri ručnom prepočítavaní za účasti väčšieho počtu kandidátov i voličov rozhodne nebolo triviálnym procesom, za použitia moderných IT technológií sa takýmto triviálnym procesom skutočne stáva.

Takáto kombinácia MMP s condorcetovským doplnením ako volebnou metódou pre obdovy s priamou voľbou spĺňa všetky vyššie definované kritériá: zaručuje pomernosť na národnej úrovni, poskytuje regionálne zastúpenie a osobnú väzbu zastupiteľov s voličmi, je robustná voči manipulácii a minimalizuje tak prepadnuté hlasy, ako aj tlak na voličov voliť proti vlastným preferenciám.

Na tomto mieste treba podotknúť, že uvedený návrh nemožno zmysluplne odhodnotiť prostredníctvom simulácie za použitia počtov hlasov odovzdaných v doterajších voľbách. Hĺbkovým jadrom reformy je totiž zmena voličských motivácií (incentives), a tým aj samotného správania voličov. Ak nový systém úspešne oslabí motiváciu hlasovať takticky zo strachu z prepadnutia hlasu, zmierni tlak voliť menšie zlo a posilní osobnú väzbu jednotlivých poslancov s ich voličmi, tieto zmeny v motivácii by v minulých voľbách viedli k viac či menej odlišným percentám, ktoré jednotlivé strany získali. V princípe by síce bolo možné pokúsiť sa vytvoriť model voličského správania, ktorý by dokázal pokryť pôvodné i zmenené motivácie a ich dôsledky. Zjavne by však šlo o novú, samostatnú výskumnú úlohu, ktorá by zachádzala ďaleko za záber tohto článku.¹¹ Z tohto dôvodu text pracuje s normatívno-analytickým hodnotením navrhovaného systému, nie so simuláciami jeho výsledkov.

¹¹ Ako zhodne poznamenávajú Hejtmánek – Voženílková (2014), simulácie je možné robiť predovšetkým pri menších, technických či parametrických, teda tzv. *minor* reformách; avšak v prípade zásadných, fundamentálnych zmien volebného systému, teda tzv. *major* reformách “takto nelze činit zcela jednoduchým přepočtem starých volebních výsledků, ale potřebujeme i sadu dat, která by nás seznámila se strategií voličů za použití zcela jiného typu volebního mechanismu.” Práve takáto sada dát by musela byť v danom prípade predmetom samostatného výskumu.

Trilema pomernosti, osobnej väzby a pevného počtu poslancov

Aby zmiešaný systém fungoval, musí sa vedieť vyrovnáť so situáciou, kedy v obvodoch s priamou voľbou získa nejaká strana viac kresiel, ako by jej prináležalo na základe pomerného výsledku. Existuje viacero možných spôsobov riešenia takejto situácie. Pri voľbe konkrétneho z nich je však nutné vychádzať z faktu, že je tu nútený kompromis (trade-off) medzi legitimitou odvodenou od pomernosti, legitimitou odvodenou od priamej voľby, a pevným počtom parlamentných kresiel. Alebo z druhej strany, nie je možné zároveň zachovať pevný počet poslancov parlamentu, pomerné zastúpenie, a priamu väzbu voličov v regióne na konkrétneho, nimi zvoleného poslanca.

Vo všeobecnosti bude okrem zázračne výnimočných prípadov vždy platiť, že percento priamo získaných kresiel stranou X sa bude líšiť od percenta, ktoré získa v straníckom hlasovaní. Toto nie je problémom, kým je percento získaných kresiel nižšie, ako percento straníckych hlasov – o práve na tento prípad totiž existuje v parlamente rezerva „listinných“ kresiel. Problém nastáva v prípade opačnom – že totiž strana X získa v priamom hlasovaní viac regionálnych kresiel, než je celkový počet kresiel, ktorý by jej pripadal na základe zásady pomerného zastúpenia – inými slovami, že strana dostala vo voľbách celkovo menej percent, než koľko percent kresiel majú jej priamo zvolení poslanci na celkovom počte kresiel v parlamente.

V takomto prípade existujú v zásade tri riešenia: buď bez jasného obmedzenia vzrastie tento celkový počet kresiel v parlamente – a teda počet poslancov nie je pevný a dopredu daný; alebo sa akceptuje nižší či vyšší odklon od pomerného zastúpenia; alebo aj napriek legitímite priamej voľby všetci priamo zvolení poslanci v parlamente nemôžu zasadiť.

Prvé riešenie by sme mohli nazvať „staronemeckým“ – platilo totiž pri voľbách do nemeckého Bundestagu až do reformy v roku 2023. Pri tomto riešení všetci priamo zvolení poslanci do parlamentných lavíc zasadli – a aby počet mandátov zodpovedal percentu hlasov získaných v parlamentnom hlasovaní, celkový počet parlamentných kresiel musel narásť.

Druhé riešenie, o ktorom možno hovoriť ako o „novozélandskom“, síce tiež vedie k určitému nárastu počtu poslancov, ale neporovnateľne menšiemu, ako v prípade riešenia staronemeckého. Pri novozélandskom riešení strana, ktorá získala viac kresiel, než by jej prináležalo podľa pomerného kľúča, dostane všetky tieto kreslá a parlament sa tým pádom zväčší o tzv. „prevísajúce kreslá“ (overhang seats)¹². Počet kresiel pre ostatné strany sa však nezmení – čo inými slovami znamená, že sa pripúšťa určitý odklon od pomernosti.

V staronemeckom prípade sa k týmto „prevísajúcim“ kreslám pridávali ešte kreslá „kompENZAČNÉ“ (levelling seats); inými slovami, celkový počet poslancov sa zvyšoval ešte viac tak, aby percentá zostali zachované. V nemeckých podmienkach, kde regionálne silná CSU pravidelne získavala mnohonásobne viac priamo zvolených poslancov, ako zodpovedalo jej celoštátnej percentuálnej sile, však tento prístup viedol k stále väčšiemu „bobtnaniu“ parlamentu.

¹² V ďalšom texte označuje „nadreprezentácia“ predovšetkým riziko potenciálneho neprimeraného zastúpenia niekorej zo strán; naproti tomu „previs“ (overhang) na tomto mieste a v ďalšom texte sa vzťahuje predovšetkým na situáciu, kedy sa toto riziko v konkrétnych voľbách skutočne materializuje a strana získa viac mandátov, než by prináležalo na základe jej podielu hlasov.

„Novonemecké“ riešenie od reformy v r. 2023 je preto radikálne protichodné: priamo zvolení poslanci sú poslancami iba provizórne a o tom, či skutočne v parlamente zasadnú, rozhoduje práve až celoštátne percento hlasov pre danú stranu. Ak je priamo zvolených poslancov „priveľa“, strana o nich jednoducho príde. V dôsledku toho zostáva zachovaná pomernosť i fixná veľkosť parlamentu – avšak na úkor priamej väzby medzi poslancami a voličmi.

„Novonemecké“ riešenie je svojou podstatou drsné až brutálne, nakoľko v záujme pomernosti a fixnej veľkosti parlamentu ide priamo proti jednému z najväčších zdrojov demokratickej legitimacy – priamej voľbe. Avšak trilema medzi týmito možnosťami je reálna a bude platiť aj v prípadnom zmiešanom systéme na Slovensku. Buď sa umožnia prevísajúce kreslá (spomínané *overhang seats*) – kedy každý priamo zvolený poslanec dostane svoje kreslo, i keby to znamenalo, že celkový počet kresiel v parlamente musí vzrásť, a že pomernosť utrpí; alebo sa umožnia prevísajúce i dorovnávané kreslá (*levelling* alebo *compensating seats*), kedy sa počet kresiel v parlamente navýši ešte viac, aby sa zachovala pomernosť – alebo naopak dostane prednosť pomernosť a fixný počet parlamentných kresiel, a vtedy nie každý priamo zvolený poslanec nutne v parlamente zasadne.

Akým spôsobom sa s touto trilemou vyrovnáť? Novonemecké riešenie ide priamo proti motivácii slovenskej reformy, ktorou je regionálne zastúpenie. Ak by reforma viedla k vytvoreniu nových priamo volených regionálnych mandátov, ale zároveň od samého začiatku pripúšťala možnosť, že priamo zvolení poslanci v parlamente nezasadnú – a teda ich voliči z regiónov de facto nebudú v parlamente „svojimi“ poslancami reprezentovaní –, zrejme by to veľmi výrazne podkopalo legitimitu reformy.

Tlak na znižovanie počtu poslancov

Na druhej strane možnosť, že počet poslancov parlamentu narastie – a to dokonca v princípe bez jasného obmedzenia – je v dnešných slovenských podmienkach rovnako ťažko predstaviteľná. Ak niečo, tak naopak existuje tlak na znižovaní súčasného počtu poslancov.

Zníženie veľkosti Národnej rady Slovenskej republiky zo 150 na 100 mala kedysi v programe strana Sloboda a solidarita (Sloboda a solidarita 2010), pričom táto otázka sa dostala v roku 2010 dokonca aj do referenda (jedného z mnohých neúspešných). Nedávno s rovnakým návrhom vystúpil v rámci svojho vyjadrenia k volebnej reforme aj Robert Fico (Úrad vlády SR 2025).

Ako je však pritom zrejmé z porovnania s inými európskymi krajinami s rádovo rovnakým počtom obyvateľov, reprezentatívnosť je už v tejto chvíli na Slovensku problematická. V skutočnosti, ako vidno z tabuľky č. 3, totiž už teraz pripadá na jedného poslanca najväčší počet oprávnených voličov zo všetkých týchto krajín.

V priemere pripadá v porovnateľných krajinách na jedného poslanca 22 631 oprávnených voličov – čo by pri celkovom slovenskom počte oprávnených voličov zodpovedalo až *194 poslancov Národnej rady Slovenskej republiky*. Ak vezmeme do úvahy priemer týchto krajín bez zarátania samotného Slovenska, ktorý je 21 685 oprávnených voličov na jedného poslanca, potom by *počet poslancov Národnej rady Slovenskej republiky mal byť dokonca až 202*.

Pravdaže, politická realita zvyšovaniu počtu poslancov nepraje – práve naopak. Realistic-

Tabuľka č. 3: Počet oprávnených voličov pripadajúcich na jedného poslanca národného parlamentu v európskych krajinách rádovo porovnateľných so Slovenskom

Krajina	Počet oprávnených voličov	Počet poslancov národného parlament	Počet voličov pripadajúcich na jedného poslanca národného parlamentu
Slovensko	4 388 872	150	29 259
Chorvátsko	3 733 283	151	24 724
Nórsko (mimo EÚ)	4 053 932	169	23 988
Dánsko	4 270 774	179	23 859
Fínsko	4 540 437	200	22 702
Írsko	3 614 450	160	22 590
Slovinsko	1 699 433	90	18 883
Litva	2 121 562	141	15 047

Zdroj:

https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/sk/suhrnne_vysledky.html;
<https://mpudt.gov.hr/vijesti/3-733-283-biraca-u-popisu-biraca-za-izbore-za-zastupnike-u-hrvatski-sabor/27969?lang=hr>;
<https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg/statistikk/personer-med-stemmerett>;
<https://www.valg.im.dk/nyhedsarkiv/2022/okt/saa-mange-vaelgere-kan-stemme-til-folketingsvalget>;
https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/en/StatFin/StatFin__evaa/statfin_evaa_pxt_13sm.px/table/tableViewLayout1/;
<https://www.electionguide.org/countries/id/105/>;
<https://www.gov.si/novice/2022-02-14-stevilo-volilnih-upravicencev-za-volitve-v-drzavni-zbor/>;
<https://rinkimai.maps.lt/rinkimai2024/seimas/>;

ky teda možno očakávať, že v najlepšom možnom prípade zostane počet poslancov v prípade realizácie reformy nezmenený; v horšom prípade sa tlak na zníženie počtu (a teda aj reprezentatívnosti) v nejakej forme uplatní. Tento tlak síce môžeme považovať za populistický, no ide o politický fakt, s ktorým je potrebné rátať.

Z toho vyplýva, že pri prvom priblížení zrejme jediným primeraným riešením by bolo „no-vozélandské“ – kde všetci regionálne zvolení poslanci v parlamente zasadnú, i napriek tomu, že to môže viesť k nejakým prevyšajúcim kreslám a teda istému odklonu od pomernosti. No-vozélandský systém napriek tomu dosahuje výrazne lepšie výsledky ohľadom pomernosti než čisto pluralitné systémy – Gallagherov index sa tu pohybuje v rozmedzí 3–5 – práve preto, že v prípade zisku aspoň jedného priamo voleného kresla odstraňuje pre danú stranu požiadavku získať celoštátne aspoň 5% hlasov. Inými slovami, platí dvojito-alternatívny prah: buď aspoň 5% celoštátne, alebo zisk aspoň jedného priamo voleného kresla.

Pre Slovensko v tomto smere existujú v zásade tri varianty: (a) zachovanie súčasného päťpercentného prahu pre vstup do parlamentu, pričom aj priamo zvolení kandidáti by získali mandát len vtedy, ak ich strana celoštátne prekročí túto hranicu; (b) dvojitý prah, kde priamo zvolený kandidát získa mandát automaticky, no jeho strana získa prístup k dodatočným kreslám len pri

dosiahnutí 5%; a (c) plná pomernosť, kde priamo zvolený kandidát otvára svojej strane prístup aj k dodatočným kreslám.

Scenár (a) by však po reforme nedával zmysel, nakoľko by poprel samotný zmysel regionálnych kresiel – priamo zvolení poslanci by nemohli zasadiť v parlamente. Scenár (c) je síce najdemokratickejší a najpomernejší, no politická uskutočniteľnosť v slovenskom kontexte je diskutabilná. V ďalšom texte preto vychádzame zo scenára (b), ktorý predstavuje rozumný kompromis medzi legitimitou priameho mandátu a celoštátnou pomernosťou. Všetky tri scenáre však vedú k zníženiu počtu prepadnutých hlasov a k oslabeniu nutkania voliť „menšie zlo“, čím napomáhajú autentickému vyjadreniu voličských preferencií.

V každom prípade je pri prípadnej reforme bezpodmienečne sa výškou prahu zaoberať, nakoľko práve on je v súčasnom systéme zdrojom vysokej nepomernosti niektorých výsledkov. Cieľovú hodnotu GI nebude možné dosiahnuť iba mechanizmami, ktoré sú zamerané na nový zdroj možnej nepomernosti – teda existenciu priamo volených mandátov –, ak sa zároveň neadresuje aj zdroj doterajší.

Volebný prah a otázka koalície stability

Voči úvahe o znížení, či prípadne o podmienenom uplatňovaní volebného prahu možno namietť poukazom na jeho motiváciu: totiž obavou z toho, že pri oslabovaní tejto bariéry dôjde k príliš veľkej fragmentácii politickej scény a následne k prepadu stability vládnych koalícií. Otázka, ako by systém po reforme ovplyvňoval koalíčnú stabilitu, má však širšie rozmery. Z tohto dôvodu bude teraz posúdená najprv vo všeobecnosti a až následne s odkazom na efekt volebného prahu.

Vplyv MMP na tvorbu koalícií a stabilitu vlády patrí medzi kľúčové témy, ktoré na prípadoch krajín s takýmto systémom ktoré Shugart a Wattenberg (2001) a autori jednotlivých kapitol ich zborníka skúmali. Zistenia z tohto zborníka vo všeobecnosti naznačujú, že systémy MMP k zvýšenej fragmentácii stranického systému či k nestabilite koalícií nevyhnutne nevedú. Klingemann a Wessels (2001), ktorí sa v danom zborníku venujú dôsledkom nemeckého systému, dokumentujú, že Nemecko si vďaka MMP udržiavalo relatívne koncentrovaný stranický systém s obmedzeným počtom parlamentne relevantných strán, čo výrazne uľahčovalo tvorbu koalíčných vlád. Nemecká „kancelárska demokracia“, charakterizovaná dlhodobou koalíčnou stabilitou, nie je v tejto perspektíve napriek systému MMP, ale čiastočne práve vďaka nemu.

Osobitne dôležitou črtou systémov MMP z hľadiska koalíčnej dynamiky je mechanizmus tzv. „rozdeľovania hlasov“ (*split-ticket voting*), ktorý dvojhlasová štruktúra voličom umožňuje. Barker et al. (2003), ktorí v tom istom zborníku analyzujú skúsenosti novozélandské, ukazujú, že voliči v systémoch MMP majú vďaka dvojitému hlasu k dispozícii nástroj na expresívne aj strategické signalizovanie koalíčných preferencií: môžu odovzdať obvodový hlas kandidátovi preferovanej strany a zároveň stranický hlas inej strane, čím naznačujú, akú koalíčnú konfiguráciu považujú za žiaducu. Tomuto efektu sa venovali aj ďalší autori. Roberts (1988) ešte pred vydaním Shugart-Wattenbergovho zborníka zdokumentoval, ako nemecká Slobodná demokratická strana (FDP) systematicky budovala svoju kampaň práve okolo stranického hlasu, pričom

voličom veľkých strán odkazovala, aby jej odovzdali svoj druhý hlas ako budúcu koalícijnému partnerovi. Gschwend (2007) neskôr empiricky potvrdil, že voliči v Nemecku skutočne využívajú oba hlasy strategicky s cieľom aktívne prispieť k vzniku preferovanej koalície (tzv. *coalition insurance strategy*).¹³

Z hľadiska navrhovanej reformy na Slovensku je práve táto vlastnosť systémov MMP osobitne relevantná. V čisto straníckom pomernom systéme s jedným celonárodným obvodom voliči nemajú inštitucionálne prostriedky na to, aby pred voľbami signalizovali koalíčné preferencie inak než výberom spomedzi ponúkaných strán. V systéme MMP s dvoma hlasmi získava volič dodatočnú dimenziu voľby: môže napríklad podporiť lokálneho kandidáta jednej strany, pričom stranícky hlas odovzdá inej strane alebo koalícii, ktorú považuje za programovo bližšiu. Táto flexibilita podľa dostupných komparatívnych poznatkov netvorí len zaujímavý mechanizmus pre politológov – má aj priamy dôsledok pre dynamiku tvorby koalíčných vlád, keďže výsledky stranického hlasovania môžu relatívne presne odrážať voličské preferencie ohľadom budúceho koalíčného usporiadania, nie len ohľadom jednotlivých strán ako takých.

Vyššie spomenutá práca (Gschwend 2007) však identifikovala aj ďalší dôvod, prečo nemeckí voliči hlasujú strategicky – totiž, v snahe zabrániť prepadnutiu svojho hlasu. Tento prístup je práve dôsledkom toho, že na rozdiel od Nového Zélandu je v Nemecku volebný prah oveľa výraznejšou bariérou. V rámci systému navrhovanému v tomto článku by sa pravdaže prepadnutiu hlasov predchádzalo podmienením volebného prahu a teda táto konkrétna motivácia na strategické hlasovanie by odpadla. Avšak práve z tohto dôvodu sa možno oprávnene pýtať, do akej miery by stabilitu koalíčných vlád ovplyvnilo čiastočné zrušenie volebného prahu.

V tejto súvislosti je však poučné preskúmať skúsenosť Izraela, ktorý býva často uvádzaný ako príklad vysoko fragmentovaného stranického systému a chronicky krehkých koalíčných vlád (Hazan, Itzkovitch-Malka & Rahat 2018) okrem iného aj práve v dôsledku pôvodne takmer bezvýznamného volebného prahu (1 %). Ako sa ukáže, význam tejto skúsenosti práve pri navrhovanej volebnej reforme netreba preceňovať. Izraelská skúsenosť totiž neukazuje, že práve výška volebného prahu by bola akýmsi rozhodujúcou príčinou vládnej nestability. O tom svedčí aj skutočnosť, že postupné zvyšovanie izraelskej klauzuly z historicky veľmi nízkych úrovní na dnešných 3,25% síce obmedzilo vstup najmenších subjektov a viedlo k niektorým predvolebným zlúčeniam, no politickej fragmentácii, zložitosti budovania koalícií ani opakovanému vzniku patových situácií sa tým nezabránilo (Rahat 2008, Atmor 2022). Inými slovami, izraelský prípad skôr podporuje opatrnejší záver, že prah môže prispievať k miere fragmentácie, avšak pôsobí takto až na pozadí hlbších štrukturálnych dôvodov politickej nestability.

Zároveň je potrebné zdôrazniť, že inštitucionálny kontext Izraela sa od tu zvažovaného modelu zásadne odlišuje. Izrael funguje v podmienkach jedného celoštátneho volebného obvodu a uzavretého listinného pomerného zastúpenia, v ktorom volič odovzdáva iba jeden stranícky hlas (Shugart 2021). Práve v takomto prostredí môže nízky prah ľahšie viesť k tomu, že sa do parlamentu dostáva väčší počet menších či úzko profilovaných strán, a že následné vládne koalície vznikajú skôr ako povolebný aritmetický kompromis medzi subjektmi, ktorých spoločné vládnutie nemusí byť z pohľadu voličov organické (Hazan, Itzkovitch-Malka & Rahat 2018).

¹³

Izraelská skúsenosť by teda bola pre Slovensko relevantná najmä v prípade, ak by sa hranica vstupu do parlamentu znížila pri zachovaní súčasného modelu jedného celoštátneho obvodu. Takáto situácia však nie je predmetom predkladaného návrhu. Uvažovaná zmena je viazaná na zmiešaný kompenzačný systém typu MMP s jeho kľúčovým prvkom, že totiž volič má volič k dispozícii dva hlasy a teda možnosť granulárnejšieho rozhodovania.

Rozdiel medzi oboma situáciami je preto podstatný. Jedna vec je fragmentácia stranického systému v podmienkach jedného celoštátneho PR obvodu, kde sú po voľbách z núdze vytvárané aj neorganické koalície nezaložené na programovej podobnosti; práve takýto typ „aritmetických“ koalícií môže byť sám zdrojom následnej nestability. Iná vec je systém, v ktorom volebný mechanizmus umožňuje voličom už ex ante spoluutvárať nielen stranické, ale do istej miery aj koaličné signály, a v ktorom je nižší prah pre vstup do parlamentu spojený s iným celkovým inštitucionálnym dizajnom.

Možné reakcie na trilemu v rámci volebnej reformy v SR

Vráťme sa teraz k vyššie spomínanej trileme medzi pomernosťou, osobnou väzbou a pevným počtom poslancov. V záujme adekvátnej odozvy na tiež už vyššie spomínaný tlak na znižovanie počtu poslancov by sa dalo stanoviť, že ako pevný strop pre počet kresiel v parlamente by sa akceptovala súčasná hodnota 150. Nejde o novinku, ani o rozširovanie. Avšak táto hodnota by bola skutočne stropom. Za „normálnych“ okolností by sa tento počet kresiel nenaplnil, čím by sa vyšlo v ústrety tlaku na znižovanie počtu poslancov.

Parlament by totiž pozostával z N regionálne priamo volených kresiel a z dodatkového počtu kompenzačných kresiel. Ich súčet by za normálnych okolností dával v prvom slede základných 100 poslancov. Z tohto počtu a zo stanoveného stropu Gallagherovho indexu možno následne vyvodiť, koľko maximálne môže byť týchto N priamo volených poslancov pri zachovaní požadovanej miery pomernosti. Tento strop sa dá odvodiť z „najhoršieho možného scenára“ za „normálnych“ alebo „prirodzených podmienok¹⁴: keď nejaká strana získa všetky regionálne kreslá, no zároveň v stranickom hlasovaní dosiahne len určité minimálne, no stále realistické percento hlasov, ktoré môžeme označiť ako v . Formálne vyjadrenie tejto trilemy a náznakov toho, akým spôsobom by sa mal vypočítavať strop pre N tak, aby ani v tomto scenári nedošlo k prekročeniu maximálnej hranice nepomernosti ani maximálnej veľkosti parlamentu, je obsiahnuté v prvej časti matematickej prílohy k tomuto článku.

Určitý rozdiel medzi podielom získaných regionálnych kresiel na celkovom počte mandátov a percentom získaným v stranickom hlasovaní je však prirodzený a vyplýva zo samotnej podstaty zmiešaného systému. Práve na absorbovanie týchto „prirodzených“ prevyšujúcich kresiel by slúžila rezerva vo výške ďalších najviac 50 poslancov. Kým sa systém pohybuje v tejto rezerve, všetci priamo zvolení poslanci v parlamente zasadnú.

¹⁴ Ako ilustratívny príklad si môžeme predstaviť, že „normálnou“ odchýlkou je, ak strana X získa celkovo niečo vyššie 40 % hlasov, ale napriek tomu zvíťazí vo všetkých obvodoch s priamou voľbou, v ktorých sa pre účely tohto príkladu volí 50 % z celkového počtu poslancov v parlamente.

Táto rezerva by sa však mohla vyčerpať v prípade anomálneho scenára: ak by nejaká strana alebo blok strán získali dominantný počet priamo zvolených poslancov, avšak ich celoštátny podiel hlasov by sa nachádzal pod hraničnou hodnotou v^* , označujúcu ešte „normálnu“ odchýlku¹⁵. Mohlo by sa tak stať napríklad v dôsledku strategického sústredenia sa na priamo volené regionálne kreslá na úkor celoštátnej kampane, ako to skutočne bývalo v prípade Nemecka. Usadenie všetkých takýchto poslancov by nevyhnutne viedlo k porušeniu cieľovej pomernosti alebo k nafúknutiu parlamentu nad tvrdý strop 150 kresiel.

V takomto prípade už by k postupnému kráteniu počtu priamo zvolených poslancov dôjsť muselo. Súčasný novonemecký systém toto strategické správanie uľal drsným, až brutálnym spôsobom. My navrhujeme kompromisné riešenie: *ex-post* korekčný mechanizmus (tzv. *tapering*), formálne popísaný v druhej časti matematickej prílohy. Kľúčové je, že na rozdiel od novonemeckého prístupu by šlo skutočne o *postupné* okresávanie nadreprezentácie, nie o plošné rezy.

Matematicky má navrhovaný mechanizmus podobu klesajúceho stropu, ktorý začínal orezávaním *najväčších kladných odchýliek* medzi získanými priamymi kreslami a podielom hlasov jednotlivých strán. Tento mechanizmus vytvára „bezpečný prístav“ (*safe harbour*): strany, ktoré získali len prirodzený a mierny previs mandátov, by zostali vo väčšine prípadov nedotknuté a o žiadne kreslá by neprišli. „Núdzová brzda“, ktorá by stranám s masívnou umelou nadreprezentáciou časť mandátov získaných v obvodoch s priamou voľbou ubrala tak, aby vždy zostalo zachované tvrdé obmedzenie maximálne 150 poslancov celkovo, by sa vzťahovala práve len na takéto strany.

Z tohto konceptuálneho rámca vyplýva, že za normálnych okolností by v parlamente vždy zasadli všetci priamo zvolení poslanci, takže legitimita reformy by bola zachovaná. Išlo by o zásah stále relatívne ústretový. Už samotná existencia tohto mechanizmu by však pôsobila na odrazenie od strategického správania – a práve vďaka tomu by už len teoretická hrozba straty časti priamo zvolených poslancov znamenala, že strany by z racionálneho hľadiska boli motivované sa opísanej manipulácii vyhnúť.

Záver

Zhrňme si výhody načrtnutého systému. Takýto systém by vytváral priamu väzbu medzi N poslancami, zastupujúcimi konkrétne regióny a volenými v týchto regiónoch. Výrazne by znížil pocit nutnosti hlasovať za „menšie zlo“ a naopak otvoril možnosti hlasovať za „väčšie dobro“ – bez toho, aby sa volič musel obávať „prepadnutia hlasu“. Obmedzil by pritom aj možnosti strategickú manipuláciu rôznymi „nastřčenými kandidátmi“. A pri tom všetkom by zároveň nielenže zachovával vysokú mieru pomernosti, ale bol by dokonca pomernejší, ako je systém súčasný.

Na druhej strane je nutné urobiť aj „skúšku skutočnosťou“: do akej miery by bolo realistické zavádzať na Slovensku systém s toľkými nezvyklými a inovatívnymi črtami?

¹⁵ Ak by v zmysle predošlého ilustratívneho príkladu bol podiel hlasov pre stranu X bol iba 10 %, ale zároveň by získala všetky priamo volené mandáty, teda 50 % kresiel v parlamente, takýto scenár by už s veľkou pravdepodobnosťou bol výsledkom strategického prístupu strany, nie iba prirodzenou odchýlkou.

Ako bolo povedané na začiatku, volebný systém závisí od predovšetkým od rovnováhy politických síl. Pri zavádzaní volebnej reformy by bol ideálnym scenárom celospoločenský (respektíve aspoň stranický) konsenzus – zvlášť, keďže pomernosť, jeden volebný obvod atď. sú zakotvené priamo v Ústave Slovenskej republiky.

Takýto konsenzus je však na Slovensku veľmi vzácny; zmena ústavy je predstaviteľná skôr v prípade vytvorenia nejakej ad hoc väčšiny strán, ktoré budú považovať zmenu systému za svoj záujem – možno aj proti veľmi hlasnému odporu menšiny, ktorá by na zmenu mohla doplatiť.

Takýto vývoj sa vzhľadom na historicky uskutočnené zmeny ústavy nedá vylúčiť. Inou alternatívou je, že k zmene napokon nedôjde vôbec.

„Ideálne riešenie“ pre nový volebný systém, popisované vyššie, by bolo najmä v záujme demokratickosti systému – teda v záujme voličov ako celku zoči voči politickej triede ako celku, nie v prospech jednej jej časti voči druhej.

K tomu treba prirátať aj možnosť vnímania condorcetovského prideľovania kresiel ako príliš komplikovaného – i keď ako už bolo povedané, bežný volič ani teraz nerozlišuje napríklad medzi d'Hondtovou-Jeffersonovou metódou a Saint-Laguëovou-Websterovou metódou.

Z týchto dôvodov možno byť primerane skeptický ku skutočnému obsahu reformy, ak k nej niekedy dôjde. Reálna reforma bude mať zrejme relatívne ďaleko k týmto teoretickým predstavám. Ako rámec uvažovania o tom, v ktorých rozmeroch – pomernosť, regionálne zastúpenie, osobná väzba, odolnosť voči manipulácii, minimalizácia nutkania voliť „menšie zlo“ a minimalizácia prepadnutých hlasov – sa presne skutočný systém od toho ideálneho odlišuje však môže byť opis takéhoto ideálneho systému predsa len užitočným sprievodcom.

Matematická príloha

1. Východiská a označenia

Nech N označuje počet priamo zvolených poslancov, ktorí skutočne zasadnú do parlamentu, G hodnotu Gallagherovho indexu a T celkový počet poslancov parlamentu. Nech N^* označuje želaný počet priamo volených mandátov, G^* maximálne prípustnú hodnotu disproporcionality a T^* horný limit veľkosti parlamentu. Cieľom tejto prílohy je a) formálne vyjadriť, že pri pevne stanovenej hodnote T^* a cieľovej hodnote G^* nemožno vo všeobecnosti garantovať ľubovoľne vysoké N^* ; inými slovami, súčasne možno naplniť najviac dve z troch želaných podmienok; b) formalizovať mechanizmus, ktorý pri prekročení cieľových hodnôt G^* a T^* postupne skresáva počet prevyšajúcich kresiel (tapering).

Poznámka: V nasledujúcom texte sa v záujme zjednodušenia uvažuje bez existencie akéhokoľvek volebného prahu. Je zrejmé, že v tomto prípade nejde o zjednodušenie bez straty všeobecnosti, a že existencia volebného prahu dokáže bez ohľadu na nové mechanizmy účinne zabrániť dosiahnutiu hodnoty G^* sama o sebe. Práve preto je nutné výškou a fungovaním tohto prahu sa samostatne zaoberať. V tejto prílohe sa však snažíme ilustrovať vzájomný vzťah vyjadrujúci trilemu medzi G , T a N . Dané zjednodušenie je na tieto účely legitímne práve preto, že nutnosť kompromisu pri týchto troch veličinách demonštruje práve a dokonca aj v tom „ideálnom prípade“, že žiadny volebný prah neexistuje.

2. Formalizácia trilemy pomernosti, osobnej väzby a pevného počtu poslancov

2.1. Zjednodušený rámec dvoch blokov/strán

Vzťah medzi N , G a T možno najprehľadnejšie odvodiť v krajnom prípade, keď jeden blok alebo strana získa všetky priame mandáty. Označme podiel jej hlasov symbolom v . Ak tento blok či strana získa N priamych mandátov a parlament má celkovo T kresiel, potom jej podiel kresiel je N/T . V dvojblokovvej aproximácii má druhý blok či strana podiel kresiel $(T - N)/T$ a podiel hlasov $1 - v$.¹⁶

Odchýlka medzi podielom kresiel a podielom hlasov pre prvú stranu je preto

$$\frac{N}{T} - v$$

Vzhľadom na to, že druhá strana má odchýlku opačného znamienka, Gallagherov index sa v tomto zjednodušenom prípade redukuje na

$$G = 100 \left(\frac{N}{T} - v \right),$$

¹⁶ V záujme zjednodušenia budeme v ďalšom texte bez straty všeobecnosti používať iba výraz „strana“.

za predpokladu, že $\frac{N}{T} \geq v$. V absolútnej hodnote možno tento vzťah zapísať aj ako

$$G = 100 \left| \frac{N}{T} - v \right|$$

Pre účely návrhu je rozhodujúca práve nadreprezentácia priamych mandátov, teda prípad $N/T > v$. Tento zjednodušený rámec je analyticky vhodný preto, že v krajnom prípade približuje situáciu, v ktorej môže disproporcionalita dosiahnuť svoje maximálne hodnoty.

2.2. Základná identita

V prípade nadreprezentácie priamych mandátov, teda situácie $N/T > v$, platí

$$G = 100 \left(\frac{N}{T} - v \right)$$

Z tejto identity možno algebraicky odvodiť tri ekvivalentné formy:

$$N = T \left(v + \frac{G}{100} \right)$$

$$T = \frac{100N}{100v + G}$$

$$v = \frac{N}{T} - \frac{G}{100}$$

Tieto identity ukazujú, že N , G a T nie sú v tomto modeli nezávislé premenné. Ak je jedna z nich pevne stanovená, zostávajúce dve už nemožno voľne zvoliť nezávisle.

2.3. Kritická hranica kompatibility troch cieľov

Ak má návrh súčasne spĺňať tri podmienky:

- $N = N^*$
- $G = G^*$
- $T = T^*$

potom musí byť splnený hraničný vzťah

$$\frac{N^*}{T^*} - \frac{G^*}{100} = v^*$$

Hodnota v^* predstavuje kritický podiel hlasov strany obsadzujúcej všetky priame mandáty, pri ktorom sú všetky tri ciele ešte kompatibilné. Ak je skutočný podiel hlasov tejto strany nižší ako v^* , potom pri pevne stanovených T^* a G^* už nemožno zachovať N^* . Ak sa naopak trvá na N^* a T^* , disproporcionalita presiahne G^* . A ak sa trvá na usadení všetkých priamo zvolených poslancov N^* pri zachovaní disproporcionality vo výške nanajvýš G^* , potom veľkosť parlamentu musí presiahnuť T^* .

2.4. Logický zápis trilemy a interpretácia kompromisov

Trilemu možno zapísať aj ako všeobecné tvrdenie:

$$\forall N^* > 0 \exists v: G > G^* \vee T > T^* \vee N < N^*.$$

Táto formulácia vyjadruje, že pri danom volebnom výsledku nemožno všeobecne súčasne zabezpečiť plný počet priamych mandátov, horný limit disproporcionality a pevný strop veľkosti parlamentu.

Ak sa uprednostní proporcionalita a zároveň fixná veľkosť parlamentu, potom počet priamo zvolených mandátov musí byť obmedzený tak, aby platilo

$$N \leq T^* \left(v + \frac{G^*}{100} \right)$$

Ak sa naopak trvá na počte priamych mandátov a na pevnej veľkosti parlamentu, potom musí byť akceptovaná vyššia disproporcionalita:

$$G \geq 100 \left(\frac{N^*}{T^*} - v \right)$$

Ak sa trvá na počte priamych mandátov a na proporcionalite, parlament sa musí zväčšiť podľa vzťahu

$$T \geq \frac{100N^*}{100v + G^*}$$

Každý z týchto variantov je matematicky konzistentný, no zároveň ukazuje, že súčasné splnenie všetkých troch požiadaviek nie je vo všeobecnosti možné. Práve preto ide o **trilemu**, nie iba o bežný technický kompromis.

2.5. Poznámka k vecnej interpretácii

Vzorce v tejto prílohe majú normatívno-analytickú povahu. Ich cieľom nie je empiricky predikovať konkrétny volebný výsledok, ale formálne vymedziť hranice, v ktorých sa môže pohybovať návrh volebného mechanizmu. V praktickej aplikácii treba hodnotu v odhadnúť z realistických volebných scenárov; od nej sa potom odvíja maximálny počet priamo zvolených mandátov, ktorý je pri zadaných limitoch ešte udržateľný.

3. Formálne vyjadrenie ex-post korekčného mechanizmu (tapering)

Zatiaľ čo predchádzajúca časť definuje inštitucionálne mantinely z *ex-ante* pohľadu, teda snaží sa nájsť optimálny počet obvodov N^* v „normálnych“ podmienkach, kedy podiel hlasov $v \geq v^*$, na takúto situáciu sa samozrejme nemožno spoliehať. Z tohto dôvodu je potrebné formalizovať aj *ex-post* korekčný mechanizmus, ktorý poslúži ako poistka práve pre prípady extrémnej dis-

proporcie. Ide teda o scenár, kedy politický subjekt získa dominantný počet priamo zvolených mandátov, avšak jeho celoštátny podiel hlasov v je pod hraničnou hodnotou v^* , a preto v súlade s vyššie uvedeným by zasadnutie všetkých jeho priamo zvolených poslancoviedlo k porušeniu hraničnej podmienky disproporcionality $G \leq G^*$ alebo maximálnej veľkosti parlamentu $T \leq T^*$.

Aby systém dokázal túto situáciu vyriešiť bez toho, aby poškodil strany s bežnými a prirodzenými odchýlkami medzi podielom hlasov a podielom priamo získaných mandátov, korekčný mechanizmus postupuje v nasledujúcich logických krokoch:

3.1. Kvantifikácia predbežnej nadreprezentácie

Nech $s_i^{(0)}$ označuje *predbežný podiel* mandátov strany i za predpokladu, že by do parlamentu zasadli úplne všetci jej priamo zvolení regionálni zástupcovia a prideliť by sa zodpovedajúci počet kompenzačných mandátov. Nech v_i je skutočný podiel tejto strany v celoštátnom hlasovaní. Predbežnú kladnú odchýlku, teda do akej miery má strana previs získaných mandátov oproti svojmu podielu hlasov, môžeme pre každú stranu i definovať ako

$$d_i = \max(0, s_i^{(0)} - v_i)$$

3.2. Skúška hraničnými hodnotami

Ak táto predbežná alokácia neporušuje systémové limity – teda ak je výsledný Gallagherov index $G(s^{(0)}, v) \leq G^*$ a celkový počet kresiel $T^{(0)} \leq T^*$, toto zodpovedá „normálnej“ situácii opísanej vyššie a korekčný mechanizmus sa vôbec neaktivuje. Všetci priamo zvolení poslanci získajú svoj mandát.

3.3. Použitie klesajúceho stropu

Ak sú však globálne limity prekročené, systém nezačne odoberať mandáty plošne všetkým. Namiesto toho zavedie dynamický limitný parameter $\tau \geq 0$. Tento parameter funguje ako „klesajúci strop“ pre maximálnu povolený previs.

Upravená odchýlka (po korekcii) je pre každú stranu i daná vzťahom:

$$d_i'(\tau) = \min(d_i, \tau)$$

Z hľadiska inštitucionálneho dizajnu to znamená nasledovné: klesajúci strop τ začína zhora a orezáva *vylučne* tie najväčšie kladné odchýlky. Strany, ktorých predbežná nadreprezentácia d_i je menšia alebo rovná τ , zostávajú nedotknuté (princíp „bezpečného prístavu“, safe harbour) a neprichádzajú o žiadne mandáty.

3.4. Matematická optimalizácia

Konečná miera redukcie mandátov je určená nájdením najvyššej možnej hodnoty stropu τ , pri

ktorej upravené podiely mandátov opäť spĺňajú stanovené ústavné mantinely. Formalizovane ide o optimalizačnú úlohu:

$$\begin{aligned} & \max \tau \\ & \text{za podmienok} \\ & G(s(\tau), v) \leq G^* \\ & T(s(\tau)) \leq T^* \end{aligned}$$

3.5. Interpretácia kompromisu

Tento prístup explicitne rieši trilemu načrtnutú v hlavnom texte článku pre prípad, že odhad primeraného počtu mandátov N^* sa v praxi ukázal ako nesprávny vzhľadom na vyššiu než predpokladanú disproporčnosť výsledku. Systém matematicky garantuje lexikografickú prioritu ochrany priamo zvolených poslancov tak, aby boli penalizované v prvom rade iba tie subjekty, u ktorých možno predpokladať, že sa pokúsili využiť existenciu priamo volených mandátov na zisk výraznej nadreprezentácie (extrémne d). Naopak, mierne a prirodzené disproporcie podielov kresiel a podielov hlasov u „spravodlivo súťažiacich“ strán, ktoré sú len výsledkom prirodzenej variácie, by mali zostať chránené – do takej miery, do akej to pevné limity G^* a T^* umožňujú.

Literatúra

- ARROW, Kenneth J. (2012 [1951]). *Social Choice and Individual Values*. New Haven: Yale University Press, 2012, 144 s. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300186987>.
- ATMOR, Nir (2022). Israel: increased political fragmentation despite increasing thresholds for a parliamentary seat. In *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 16, 3, s. 447–461. DOI:10.1007/s12286-022-00549-1.
- BABOŠ, Pavol – VILÁGI, Aneta (2019). Consequences of Electoral reforms [sic] in Slovakia: Experimental Study. In *Working Papers in Sociology*, 1/2019. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 22 s.
- BARKER, Fiona – BOSTON, Jonathan – LEVINE, Stephen – McLEAY, Elizabeth – ROBERTS, Nigel S. (2003). An Initial Assessment of the Consequences of MMP in New Zealand. In SHUGART, Mathew & WATTENBERG, Martin (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?*. Oxford: Oxford Academic, 2003, s. 297–322.
- DOMIN, Marek (2025). *Slovakia's Electoral Reform at a Crossroads: Fico's Proposals for Change* [online]. Dostupné na internete: <https://verfassungsblog.de/slovakias-electoral-reform-at-a-crossroads/>. DOI: 10.59704/1a087d-cb8b34fbcc.
- DUVERGER, Maurice (1964 [1954]). *Political parties: their organization and activity in the modern state*. London: Methuen, 1964, 439 s.
- FARRELL, David Matther (2011 [2001]). *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. London & New York: Palgrave Macmillan, 2011, 279 s. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-137-28550-8>.
- GALLAGHER, Michael (2025). Election Indices. Dostupné na internete: https://www.tcd.ie/Political_Science/about/people/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf.
- GALLAGHER, Michael (1991). Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems. In *Electoral Studies*, 10, 1, s. 33–51. DOI: [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(91\)90004-C](https://doi.org/10.1016/0261-3794(91)90004-C).
- GALLAGHER, Michael – MITCHELL, Paul (eds.) (2008). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, 662 s. DOI: <https://doi.org/10.1093/0199257566.001.0001>.

- GIBBARD, Allan (1973). Manipulation of voting schemes: A general result. In *Econometrica*, 41, 4, s. 587–601. DOI: <https://doi.org/10.2307/1914083>.
- GSCHWEND, Thomas (2007). Ticket-splitting and strategic voting under mixed electoral rules: Evidence from Germany. In *European Journal of Political Research*, 46, 1, s. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00641.x>.
- HAZAN, Reuven Y. – ITZKOVITCH-MALKA, Reut – RAHAT, Gideon (2018). Electoral Systems in Context: Israel. In HERRON, Erik S. – PEKANNEN, Robert J. – SCHUGART, Matthew S. (eds): *The Oxford Handbook of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 581–600. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780190258658.001.0001>.
- HEJTMÁNEK, Jan – VOŽENÍLKOVÁ, Marcela (2014). Jak hodnotit nerealizované volební reformy?. In *European Electoral Studies*, 9, 2, s. 100–111.
- HLAS-SD (2023). *Rezortný program* [online]. Dostupné na internete: <https://strana-hlas.sk/wp-content/uploads/2023/09/Rezortny-program-HLAS.pdf>.
- HOLLIDAY, Wesley. H. – PACUIT, Eric (2023). Split Cycle: a new Condorcet-consistent voting method independent of clones and immune to spoilers. In *Public Choice*, 197, 1/2, s. 1–62. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11277-023-01042-3>.
- CHARVÁT, Jakub (2011). Teorie společenské volby a volební design 1989 až 1990. Aplikace filozoficko-teoretického konceptu v politické praxi. In *Slovak Journal of Political Sciences*, 11, 4, s. 277–295.
- CHARVÁT, Jakub (2016a). Temptation of the “Powerful”: The politics of electoral reform in Central Europe in post-transitional period. In *Slovak Journal of Political Sciences*, 16, 4, s. 353–368. DOI: <https://doi.org/10.1515/sjps-2016-0017>.
- CHARVÁT, Jakub (2016b). Národní nebo bratislavská rada? Celostátní volební obvod, proporcionalita a teritoriální zastoupení ve slovenských parlamentních volbách. In *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 48, 5, s. 431–453.
- KALIŇÁK, Michal (2022). *Jeden volebný obvod musí skončiť* [online]. Dostupné na internete: <https://misokalinak.sk/akutalita-2/>.
- KEREKEŠ, Daniel – PINK, Michal – ŠEDO, Jakub (2019). Slovenské stranické zemětřesení 2016. Pomohla by malá volební reforma?. *Sociológia - Slovak Sociological Review*, 51, 1, s. 64–83. DOI: <https://doi.org/10.31577/sociologia.2019.51.1.4>.
- KLINGEMANN, Hans-Dieter – WESSELS, Bernhard (2001). Political Consequences of Germany’s Mixed-Member System: Personalization at the Grass-Roots?. In SHUGART, Mathew & Wattenberg, Martin (eds.). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?*. Oxford: Oxford Academic, 2003, s. 279–296.
- LIJPHART, Arend (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press, 1994, 239 s. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198273479.001.0001>.
- ADLEŇÁK, Tibor (2017). Potenciálna a reálna politická reprezentácia regiónov Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 11, 2, s. 153–166.
- NAGEL, Jack H. (2012). Evaluating democracy in New Zealand under MMP. *Policy Quarterly*, 8, 10, s. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.26686/pq.v8i2.4412>.
- NORRIS, Pippa (2011). Cultural explanations of electoral reform: A policy cycle model. *West European Politics*, 34, 3, s. 531–550 DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.555982>.
- PUKELSHEIM, Friedrich (2014). *Proportional Representation: Apportionment Methods and Their Applications*. New York: Springer, 2014, 234 s. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-03856-8>.
- RAHAT, Gideon (2008). *The Politics of Regime Structure Reform in Democracies: Israel in Comparative and Theoretical Perspective*. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 2008, 340 s.
- RENWICK, Alan (2010). *Changing the Rules of Democracy: The Politics of Electoral Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 312 s. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511676390>.
- ROBERTS, Geoffrey K. (1988). The ‘second-vote’ campaign strategy of the West German Free Democratic Party. In *European Journal of Political Research*, 16, 3, s. 317–337. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1988.tb00155.x>.

- SATTERTHWAITE, Mark Allen (1975). Strategy-proofness and Arrow's conditions: Existence and correspondence theorems for voting procedures and social welfare functions. In *Journal of Economic Theory*, 10, 2, s. 187–217. DOI: [https://10.1016/0022-0531\(75\)90050-2](https://10.1016/0022-0531(75)90050-2).
- SCHULZE, Markus (2011). A New Monotonic, Clone-Independent, Reversal Symmetric, and Condorcet-Consistent Single-Winner Election Method. In *Social Choice and Welfare*, 36, 2, s. 267–303. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00355-010-0475-4>.
- SHUGART, Matthew S. (2021). The Electoral System of Israel. In HAZAN, Reuven Y. – DOWTY, Alan – HOFNUNG, Menachem – RAHAT, Gideon (eds.). *Oxford Handbook of Israeli Politics and Society*. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 331–349.
- SLOBODA A SOLIDARITA (2010). *Volebný program strany Sloboda a Solidarita, verzia 2.0: Parlamentné voľby 2010* [online]. Dostupné na internete: <https://sulik.sk/wp-content/uploads/2016/11/volebny-program-sas-nr-sr-2010.pdf>.
- SHUGART, Matthew Soberg, & WATTENBERG, Martin P. (eds.) (2001). *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press, 680 s. DOI: <https://doi.org/10.1093/019925768X.001.0001>.
- TIDEMAN, T. Nicolaus (1987). Independence of Clones as a Criterion for Voting Rules. In *Social Choice and Welfare*, 4, 3, s. 185–206. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00433944>.
- ÚRAD VLÁDY SR (2025). *Vláda stabilizovala verejné financie, zdedila ich najhoršie v EÚ* [online]. Dostupné na internete: <https://www.vlada.gov.sk/tlacove-spravy/premier-vlada-stabilizovala-verejne-financie-zdedila-ich-najhorsie-v-eu/>.